

21. Рішення Кузнецовського міського суду Рівненської області від 18 березня 2014 року № 565/147/14-ц / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37762367>.
22. Рішення Апеляційного суду Львівської області від 02 жовтня 2013 № 461/431/13 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34204864>.
23. Рішення Гуляйпільського районного суду Запорізької області від 31 жовтня 2013 р. № 315/1092/13-ц / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34690772c>.
24. Вашанова О.В. Роль Европейского Суда по правам человека в развитии принципа недискриминации / Вашанова О.В. Юрист-международник. – 2004. – № 2. – С. 32–44.
25. National Union of Belgian Police v. Belgium (Judgment 27 November 1975) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>.

УДК 341.01

«МУСУЛЬМАНСЬКЕ ПРАВО» ТА «ПРАВО МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇН»: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

ISLAMIC LAW AND THE JURISPRUDENCE OF THE ISLAMIC COUNTRIES THE PROBLEM OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CONCEPTS.

Саміло Г.О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Запорізького національного технічного університету

Стаття присвячена дослідженню загальних питань співвідношення понять «мусульманське право» та «право мусульманських країн» у сучасному світі.

Ключові слова: іслам, мусульманське право, мусульманська правова система, фікх, шариат, право мусульманських країн.

Статья посвящена исследованию общих вопросов соотношения понятий «мусульманское право» и «право мусульманских стран» в современном мире.

Ключевые слова: ислам, мусульманское право, мусульманское право, фикх, шариат, право мусульманских стран.

The article is devoted to the research of the general matters about the relationship between the concepts Islamic law and the jurisprudence of the Muslim countries in the modern world.

Key words: Islam, Islamic law, Islamic jurisprudence, Fiqh, sharia, the jurisprudence of the Muslim countries.

Постановка проблеми. Мусульманська релігія (іслам) є наймолодшою релігією у світі. Але при цьому чисельність мусульманської громади (умми) в сучасний період постійно зростає. Згідно з даними, отриманими з Інтернет – ресурсів, на Землі мешкає приблизно 1 млрд. 757 тис. мусульман [1]. У процентному відношенні це – 24,86% всього населення нашої планети, тобто виходить, що практично кожен четвертий мешканець є людиною, що сповідує іслам. І це зрозуміло, тому що, щоби стати мусульманином, достатньо у присутності двох свідків сказати певну фразу (шахаду): «Немає ніякого божества, окрім Аллаха, а Мухаммад – посланник Аллаха» [2, с. 7]. Розповсюдження ісламу завжди засновувалось на простоті релігійних переконань, які особливо виділяють ідею посмертних покарань та нагород.

Мусульманське право складає вагомому частину ісламу і має значення для кожної людини, яка його сповідує. В нашій країні кількість мусульман за різними даними складає від 0,5 млн. осіб [3] до 3 млн. осіб [4], а в Європі їх налічується близько 50 млн. [1]. Але потрібно розуміти, що в теперішній час світ стрімко розвивається, має тенденцію до глобалізації, тому існуючі правові системи взаємопроникають й доповнюються нехарактерними раніше рисами. Кожен правознавець для вдосконалення власної правової культури та розвитку правосвідомості повинен мати різнобічні знання та володіти інформацією про стан права в різних країнах світу. В сучасному світі мусульманське право впливає на стан законодавства доволі значної кількості країн, що дає можливість казати про наявність права мусульманських країн, та існування окремої мусульманської правової системи. Саме тому важливим є аналіз сучасного стану мусульманського права як в країнах мусульманської правової системи, так й поза нею.

Стан дослідження. На жаль у вітчизняних теоретико-правових джерелах практично відсутні спеціальні наукові праці, присвячені дослідженню релігійно-традиційної правової системи, зокрема мусульманській правовій сім'ї. Взагалі є іноземні фундаментальні дослідження мусульманського права, які належать французькому науковцю Р. Шарлю та російському вченому Л.Р. Сюкіяйнену. В українській юридичній науці заслуговують на увагу наукові розробки Д.В. Лук'янова, який досліджує як окремі правові системи, так і різні аспекти мусульманського права. Деякі проблеми релігійної правової системи та мусульманської правової сім'ї вивчали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О.Ф. Скакун, М.Н. Марченко, Г.М. Керимов, І.В. Міма та інші. Існують філософські дослідження мусульманської правової родини, зокрема дисертаційна робота та монографія М.В. Лубської, присвячені розгляду мусульманського права як філософсько-релігійнознавчого феномену.

Мета дослідження. Метою цієї публікації є встановлення критеріїв співвідношення понять «мусульманське право» та «право мусульманських країн» на основі аналізу основних джерел мусульманського права та конституційних положень визначених держав.

Основний зміст дослідження. Саме слово «іслам» перекладається з арабської як «покірність» або «підпорядкування» (волі та законам Аллаха, які містяться у Корані), а слово «муслим» – мусульманин, – означає людину, що покірна закону Аллаха [2, с. 11]. Основоволожна догма ісламу полягає в монотеїзмі, тобто вірі в Аллаха як розпорядника судь всього світу. В ісламі немає питань свободи вибору, єдиний вибір, який повинен зробити кожен віруючий – це підкоритися законам Аллаха й таким чином набути порятунку. Тобто іслам не є приватною релігією, на відміну від християнства, яке орієнтовано на приватну

свідомість та мораль, насамперед, іслам – це спосіб життя, який заснований на підкоренні владі Аллаха навіть у простих життєвих ситуаціях.

Мусульманське право можна визначити як систему релігійних та моральних догм, що визначають основні обов'язки, заборони, санкції та деякі права прихильників ісламу та підтримуються силою держави. Існує багато інших визначень мусульманського права: його розуміють і як державно-правову доктрину, і як сукупність правових норм, і як особливу правову систему.

Вже на початку XX ст. було виокремлено мусульманську правову систему як особливу сім'ю релігійного права. Але в сучасний період потрібно розрізняти поняття мусульманського права та права мусульманських країн. На наш погляд, саме право мусульманських країн уявляє собою мусульманську правову систему.

Розглянемо питання співвідношення цих понять.

Уявлення про законність та справедливість в ісламі суттєво відрізняються від того, як розуміємо ці поняття ми або мешканці інших країн Європи. Мусульмани вірять, що Аллах відкрив їм основоположні правила, які визначають все життя людини, а також усі процеси, які існують у природі. Ті люди, які не підкоряються цим правилам, вступають у конфлікт не лише із собою та владою, а й з усім світом.

Іноді розрізняють мусульманське право в широкому та вузькому розумінні. Розрізняють так званий *фікх* – мусульманську доктрину про правила поведінки або комплекс соціальних норм [5]. Правознавців-богословів, які оволоділи фікхом, називають фахіхами («знаючі») [5]. Але більш вживаним є поняття *шаріату* – детально розробленого зводу приписів (з арабської «наказане»), що заснований на релігійних джерелах, які ми розглянемо далі. Є думка, що фікх допускає право людини творити правові норми, відповідно і створювати своєрідну «модель» життя для інших, а шаріат же вказує людині на шлях, обраний для неї Богом. Отже, фікх – це людське право, шаріат – право божественне [6].

Певні дослідники використовують терміни «фікс» та «шаріат» як синоніми для визначення мусульманського права [5].

Щодо до джерел мусульманського права або шаріату, то зазвичай їх нараховують чотири: Коран, іджма, кияс та Сунна [7, с. 202]. Але деякі автори окремими частинами шаріату називають хадиси та знову ж фікх, який визначають у цьому випадку як мусульманську юриспруденцію [2, с. 69].

Коран є основним, першим джерелом ісламу, священною книгою, яка дарована Аллахом та передана людям через його пророка Мухаммада. Коран проголошує загальні правила життя мусульман, встановлює заборони та санкції за їх порушення, але йому бракує деякої детальності. Тому, щоб отримати відповіді на деякі питання, мусульманин повинен звернутися до *хадисів*. Хадиси (з арабської «вислови») – збірник діянь та висловлювань Мухаммада та його послідовників [2, с. 67].

Іджма – це метод оформлення закону в результаті згоди між правознавцями [2, с. 68]. Тобто під іджмою розуміють консенсусне рішення, котре узгоджується із хадисами та Кораном, що робить закон легітимним.

Кияс – це аналогія, до якої звертаються у випадках, коли виникають ситуації, не передбачені ані Кораном, ані хадисами (наприклад, в Корані є заборона на вживання лише вина, а використовуючи кияс була встановлена заборона на інші спиртні напої та наркотичні засоби) [2, с. 68].

Сунна являє собою збірник зафіксованих висловів і вчинків Пророка Мухаммеда, які вважаються взірцем належної й правомірної поведінки, якої повинні дотримуватись мусульмани [8, с. 399]. В сукупності із Кораном вона становить зміст шаріату та є його основним джерелом.

Таким чином, мусульманське право виконує роль регулятора відносин правовірних мусульман як у суспільстві,

де іслам є пануючою релігією, так і в інших суспільствах, оскільки, як було вже відмічено, мусульманське право – це орієнтир, спосіб життя людини, яке сповідує дану релігію.

У зв'язку з цим, потрібно визначити поняття права мусульманських країн. Країнами, які традиційно вважаються мусульманськими або переважно мусульманськими, вважаються держави Аравійського півострова (Саудівська Аравія, Ємен та країни Перської затоки: Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Бахрейн, Катар); Північна Аравія (Сирія, Ліван, Йорданія, Палестина, Ірак) та Єгипет; Північна Африка (Марокко, Алжир, Лівія, Туніс); Пакистан, Афганістан, Бангладеш, Іран; Індонезія та Південно-Східна Азія (Малайзія, Бруней, Філіппіни); Сахара та присахарська Африка (Судан, Чад, Нігер, Нігерія, Малі, Буркіна-Фасо, Мавританія, Сенегал, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау); Східна Африка та остови Індійського океану (Сомалі, Джибуті, Еритрея, Танзанія та ін.); Азербайджан; Узбекистан; Таджикистан та деякі інші [2, с. 233, 251, 289, 313, 320, 338, 347, 383, 392].

Відомий французький вчений-компаративіст Рене Давид у своєму дослідженні «Основні правові системи сучасності» виокремив три групи країн з мусульманським населенням.

Першу групу, за його класифікацією, складають країни із мусульманським населенням, які стали соціалістичними республіками – це радянські республіки Середньої Азії та Албанія [9, с. 196]. Другу групу, за його висновками, складають держави, які найменш зачеплені сучасними ідеями, – це Саудівська Аравія, Єменська Арабська республіка, Аден та Емірати Перської затоки [9, с. 197]. Третю групу складають держави, в яких мусульманське право збереглося лише для регулювання окремих боків суспільного життя, зокрема питання особистого статусу та релігійних установ – це Пакистан, Індія, Малайзія, Нігерія, Індонезія та деякі інші [9, с. 198].

Але ми пропонуємо власну класифікацію згідно з положеннями щодо відношення до ісламу та шаріату, які вказані в Конституціях або інших правових актах певних країн.

Перша група країн – це суто мусульманські країни, в яких в Конституції прямо зафіксовано, що Іслам є державною релігією та шаріат є основою законодавства. До них можна віднести Об'єднані Арабські Емірати (Конституція 1971 року із поправками від 1996 та 2004 років встановлює: ст. 6 «Союз є частиною арабського мира, з яким його пов'язує мова, історія та загальна судьба. Народ союзу – єдиний народ та він є частиною арабської нації»; ст. 7 наголошує, що «іслам – офіційна релігія союзу, а шаріат – офіційне джерело законодавства» [10]); Кувейт (ст. 2 Конституції Кувейту від 11 листопада 1962 року встановлює «Релігія Ісламської держави та Ісламський Шаріат є основними джерелами законодавства» [10]); Катар (Конституція від 08. червня 2004 року у ст. 1 стверджує, що Катар є незалежною арабською державою; його релігією є іслам, а шаріат є основою законодавства [10]); Оман (має Конституцію від 6 листопада 1996 року, ст. 2 якої встановлює, що державною релігією є іслам, а основою правової системи є мусульманський шаріат [10]); Іран (В Конституції Ісламської республіки Іран від 15 листопада 1979 року ст. 2 встановлене наступне: «Ісламська республіка – це система правління, яка заснована на вірі у Єдиного Бога, у те, що він встановлює закони Шаріату та кожна людина повинна підкорятися його волі» [10]); Ірак (ст. 2 Конституції республіки Ірак від 15 жовтня 2005 року проголошує Іслам офіційною релігією держави та основним джерелом законодавства; вказує на те, що жодний закон не може бути прийнятим, якщо він має протиріччя із встановленими нормами ісламу [10]); Ємен (Конституція від 1991 року із конституційними поправками від 1994 та 1999 років у ст. ст. 1-3 встановлює, що Єменська Республіка є незалежною, суверенною, унітарною

державою, еменський народ є частиною арабської нації та ісламського світу; державною релігією є іслам; шари'ат є головним джерелом законодавства [10]); Афганістан (ст. ст. 1-3 закріплюють наступні положення: Афганістан є Ісламською республікою; релігією держави є «святина релігія Ісламу»; в Афганістані жоден закон не може суперечити положенням Ісламу [10]); Єгипет (згідно зі ст. 2 Конституції Єгипту від 26 грудня 2012 р. іслам є релігією держави та принципи шари'ату є головними джерелами законодавства [10]); Лівія (ст. 1 Конституційної Декларації Лівійської Республіки від 12 березня 2011 р. встановлює, що іслам є державною релігією, а основним джерелом законодавства є «Ісламська Юриспруденція (Шари'ат)» [10]); Сирія (ст. 3 Конституції від 26 лютого 2012 р. вказує, що «релігією президента республіки є іслам, а Ісламська юриспруденція повинна бути основним джерелом законодавства» [10]); Мальдіви (ст. 10 Конституції від 7 серпня 2008 р. встановлює, що іслам є державною релігією, він є основою усіх законодавчих актів держави, та на території Мальдів не приймається жодний закон, який би суперечив основоположним принципам ісламу [10]); Сомалі (Тимчасова Конституція Федеральної Республіки Сомалі від 1 серпня 2012 р. проголошує у ст. 2 іслам державною релігією, а основою законодавства – шари'ат [10]).

Окремо в межах цієї групи потрібно виділити Саудівську Аравію та Бахрейн як два полюси.

Саудівська Аравія найбільш консервативна ісламська держава. Конституцією країни по суті є Коран, а король має право в силу свого авторитету вільно його інтерпретувати. В державі існує основний документ, який визначає основи державного та суспільного ладу на зразок конституції – Основний низам Саудівської Аравії, який був окремий монархом у 1992 році. Згідно зі ст. 1 цього Положення королівство Саудівська Аравія є суверенною арабською ісламською державою; його релігією є іслам, а Конституцією – Коран [10]. Тому Основний низам формально не можна назвати конституцією, хоча фактично він регулює відповідні відносини. Деякі статті Основного низаму прямо вказують на те, що відносини в державі регулюються за допомогою шари'ату. Наприклад, ст. 8 встановлює, що відповідно із ісламським шари'атом основою правління в Королівстві є справедливість та рівність. Стаття 11 наголошує, що саудівське суспільство базується на сповіданні всіма його членами ісламу. Стаття 23 вказує, що держава стоїть на захисті ісламської віри, реалізує її встановлення, виконує борг розповсюдження ісламу. Згідно зі ст. 26 Основного низаму, держава захищає права людини у відповідності із ісламським шари'атом [10].

В Бахреїні також згідно зі ст. 2 Конституції Бахреїну від 14 лютого 2002 року державною релігією визнається іслам, а шари'ат – основним джерелом законодавства [10]. Але, незважаючи на дане установлення, ця острівна держава має репутацію відносно ліберальної країни. Саудівські араби відвідують її задля того, щоб відпочити від строгої заборони на алкоголь та азартні ігри, тому Бахрейн іноді називають «трактиром наприкінці греблі» [2, с. 248].

Друга група країн – це країни, в конституціях яких вказано, що іслам є державною релігією, але не має вказівок на те, що шари'ат є основою законодавства або життя країни. Такими державами, наприклад, є Туніс (ст. 2 Конституції від 26 січня 2014 р. [10]), Бруней (ст. 3 Конституції від 29 вересня 1959 р. [10]), Пакистан (ст. 2 Конституції від 12 квітня 1973 р. [10]), Індонезія (ст. 29 Конституції 1945 року з поправками 1998, 1999, 2001 років [10]), Бангладеш (ст. 2А Конституції від 17 травня 2004 р. [10]), Малайзія (ст. 3 2011 р. [10]), Алжир (ст. 2 Конституції від 28 листопада 1996 р. [10]), Йорданія (ст. 2 Конституції від 8 січня 1952 р. [10]), Мавританія (ст. 5 Конституції від 12 липня 1991 р. [10]).

Третя група країн – це так звані світські країни, в яких конституційно встановлена свобода віросповідання, але абсолютна більшість населення сповідує іслам та керується в звичайному житті нормами шари'ату. До таких держав можна віднести Туреччину (99%) [1], Азербайджан (99%) [1], Таджикистан (98%) [1], Нігер (98%) [1], Судан (97%) [1], Джибуті (95%) [1], Сенегал (95%) [1], Узбекистан (93%) [1], Гамбія (93%) [1], Малі (90%) [1], Киргизстан (89%) [1], Туркменістан (89%) [1], Гвінею (85%) [1], Албанію (79%) [1], Казахстан (71%) [1], Ліван (59%) [1], Еритрею (55%) [1], Чад (54%) [1], Гвінея-Бісау (50%) [1], Танзанію (50%) [1], Боснію та Герцеговину (48%) [1], Кот-Д'Івуар (40%) [1] та деякі інші.

Висновки. Таким чином, поняття мусульманського права та права мусульманських країн не є тотожними. Мусульманське право стосується кожної людини, яка сповідує іслам, незалежно від країни її мешкання. Щодо «права мусульманських країн», то ми запропонували власну класифікацію держав, які прийнято відносити до мусульманських, залежно від ступеня використання шари'ату при формуванні законодавства цих країн. В результаті, ми дійшли висновку, що країнами з мусульманським правом можна вважати лише першу групу, а другу та третю можна називати «мусульманськими країнами», в яких використання мусульманського права обмежено певними параметрами (це може бути темою подальшого дослідження).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адам Мусаев, Дени Мусаев. Численность мусульман в мире в настоящее время [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ansar.ru/analytics/2013/03/18/3879>
2. Хорри К., Чиппендейл П. Что такое ислам: История и действительность/ Крис Хорри, Питер Чиппендейл; [пер. с англ. С.Пахомова]. – СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2008. – 429 с.
3. Іслам в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Ісламізація України: В державі 3 млн. мусульман, вже у Хмельницькому хочуть будувати мечеть [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osp-ua.info/analytics/20233-.html>
5. Каміль хазрат Самігуллін. Что такое фикх? Для чего он нужен? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://islam-today.ru/blogi/kamil_hazrat_samigullin/chto_takoe_fikh_dlya_chego_on_nuzhen/
6. Войтович Х.М. Поняття «шари'ат» та «фікс» та їх співвідношення у мусульманському праві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statii/553-istprava/14962--lr--lr-----.html>
7. Порівняльне правознавство : підручник / С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов, І.О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2012. – 272 с.
8. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: учебник. – М.: Проспект, 2011. – 768 с.
9. Давид Р. Основные правовые системы современности/ Пер. с французского д.ю.н., проф. В.А.Туманова. – М.: Прогресс, 1988. – 279 с.
10. Конституции государств (стран) мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://worldconstitutions.ru>